

08.00.00. IQTISODIYOT

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BOJXONA XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH

Ergashev Qobiljon Ernazarovich
Bojxona qo'mitasi Bojxona instituti

Bojxona nazorati kafedrasida katta o'qituvchisi E-adres: qobiljon881023@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida bojxona xizmatlarini rivojlantirishning ahamiyati va mohiyati yoritib berilgan. Bojxona xizmatlarini raqamlashtirish jarayonida yuzaga kelayotgan muammolar, omillar hamda istiqbolli yo'nalishlari tahlil qilindi. Shuningdek, bojxona xizmatlarini raqamlashtirishga qo'yilgan talablar tadqiq qilingan.

Kalit so'zlar: raqamli bojxona xizmatlari, raqamli indikatorlar, Big data, Data mining, raqamli muammolar, raqamli yechimlar, raqamli omillar, raqamli istiqbol.

Annotatsiya. V dannoy state osveuyetsya vajnost i sut razvitiya tamojennyx slujb v usloviyax tsifrovoy ekonomiki. Proanalizirovani problemy, faktory i perspektivnye napravleniya, voznikayuyiye v protsesse tsifrovizatsii tamojennyx slujb. Takje byli izucheny trebovaniya k tsifrovizatsii tamojennyx slujb.

Klyuchevye slova: tsifrovye tamojennye uslugi, tsifrovye indikatory, Big data, Data mining, tsifrovye problemy, tsifrovye resheniya, tsifrovye faktory, tsifrovaya perspektiva.

Abstract. This article highlights the importance and essence of the development of customs services in the context of the digital economy. The problems, factors and prospective directions arising in the process of digitalization of customs services were analyzed. Also, the requirements for digitalization of customs services were studied.

Keywords: digital customs services, digital indicators, Big data, Data mining, digital problems, digital solutions, digital factors, digital perspective.

Kirish. Bojxona xizmatlari ko'p jihatdan xalqaro savdoni amalga oshirish qulayligini, xalqaro ta'minot zanjirlarining xavfsizligini va mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishini belgilaydi. Shundan kelib chiqqan holda, Jahon Bojxona Tashkiloti (JBT) tomonidan bojxona xizmatlarini rivojlantirish maqsadida 2016 yil "Raqamli bojxona" yili deb e'lon qilindi [1]. Shuningdek, butun dunyo bo'ylab bojxona xizmatlarining takomillashtirilishi global savdoni yiliga 1 trillion AQSh dollariga oshirishi mumkin. Shuningdek, bojxona xizmatlarini raqamlashtirish ba'zi mamlakatlarda kichik va o'rta biznesning transchegaraviy savdosini 60% dan 80% gacha oshirishi mumkin [2]. Jumladan, Turkiyaning 207 postlarida bojxona xizmatlari 90% raqamlashtirilgan. Birlashgan Arab Amirliklarida bojxona xizmatlari "Cargoes Customs" elektron axborot tizimi, "Dubai trade portal" platformasi yordamida 95% raqamlashtirilgan. Koreya bojxona xizmati "UNI-PASS" tizimining "Yagona darchasi" orqali yilda 365 kun (24/7) yuklarni olib kirish va olib chiqish bilan bog'liq barcha operatsiyalarni 100% raqamlashtirgan. Xitoyda bojxona xizmatlarini raqamlashtirish holati 100% bo'lishi bilan birga "Three Smart" yondashuv bo'yicha aqlli bojxona xizmatlarini joriy qilmoqda. Yaponiyada esa "Smart Customs" strategiyasi qabul qilingan bo'lib, aqlli bojxona xizmatlari takomillashtirilmoqda.

Axborot texnologiyalarini qo'llash bo'yicha qayta ko'rib chiqilgan Kioto konvensiyasining Bosh ilovasining 7-bobida AKTni bojxona muhitida tatbiq etish bo'yicha yuqori darajadagi ko'rsatmalar mavjud: "Axborot texnologiyalarini joriy etish xalqaro miqyosda qabul qilingan standartlar bilan bog'liq bo'lishi kerak". Shuningdek, 7.4-standartda "AKT qonuniy ruxsat etilgan muhitda amalga oshirilishi kerakligi qayd etilgan". Ushbu standart, shuningdek, yuqori darajadagi xavfsizlik talablari tamoyilini nazarda tutadi.

Big data va Data mining. Big data to'plash, boshqarish va qayta ishlash qiyin deb hisoblangan katta ma'lumotlar to'plamlarini (shu jumladan sifatni saqlash, qiymat qo'shish va vaqt o'tishi bilan qayta foydalanishni ta'minlash) oqilona yoki maqbul vaqt ichida ma'lumotlarni boshqarish va qayta ishlashning an'anaviy modellarini o'z ichiga oladi.

Bu faqat umumiy tavsif. Shuni ta'kidlash kerakki, "Big data" atamasining rasmiy ta'rifi yo'q. Big data yangi bilimlarga olib keladigan, qiymat yaratishni, yangi biznes jarayonlarini rag'batlantiradigan, asoslangan qarorlar qabul qiladigan, kelajakda rivojlanishni rag'batlantiradigan muhim resursga aylanadi, deb ishoniladi.

"Data mining" (ba'zan ma'lumotlar yoki bilimlarni aniqlash deb ataladi) tomonidan turli nuqtai nazardan ma'lumotlarni tahlil qilish va ularni foydali ma'lumotlarga jamlash jarayonidir.

"Data mining" (ruscha - ma'lumotlarni chuqur tahlil qilish) - bu to'plamni belgilash uchun ishlatiladigan umumiy nom. Inson faoliyatining turli sohalarida qarorlar qabul qilish

uchun zarur bo'lgan bilimlarning ilgari noma'lum, ahamiyatsiz, amaliy va qulay taqinini aniqlash usullari hisoblanadi.

“Raqamli O‘zbekiston - 2030” Strategiyasi doirasida bojxona xizmatlarini raqamli transformatsiya qilish islohotlari jadallik bilan amalga oshirilmoqda.

Bojxona xizmatlarini takomillashtirish yuzasidan 2022 yilda 59 ta normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari ishlab chiqildi. Mazkur loyihalardan 14 tasi qabul qilingan. Bular: 1 ta Prezident Farmoni, 1 ta qarori, Vazirlar Mahkamasining 2 ta qarorlari va 1 ta farmoyishi, 9 ta DBQning idoraviy qarorlari qabul qilindi.

Shundan kelib chiqib, bojxona sohasini raqamlashtirish borasida 48 ta axborot tizimlari va 33 ta interaktiv xizmatlar amaliyotga kiritilib, tadbirkor va fuqarolarga sifatli va tezkor xizmatlar ko'rsatilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 27 apreldagi

PF-122-son Farmoni bilan sohani raqamlashtirishga qaratilgan 62 ta banddan iborat Yo‘l xaritasi qabul qilindi. Shundan Raqamlashtirish yo‘nalishida 45 ta band: 15 ta band Elektron xizmatlarni ishlab chiqish, 16 ta band Avtomatlashtirilgan axborot tizimlari ishlab chiqish, 10 ta band Vazirlik va idoralararo ma'lumotlar almashinuvini yo'lga qo'yish, 4 ta band Infratuzilmani takomillashtirishga qaratilgan.

Unga asosan, 10 ta yangi axborot tizimi ishga tushirilishi belgilangan. Axborot tizimlarining 7 tasi bojxona tartibotlarini soddalashtirishga qaratilgan bo'lsa, 3 tasi xodimlar ish samaradorligini oshirishga qaratilgan.

Raqamli bojxona xizmatlarining rivojlanish darajasini uchga bo'lishimiz mumkin:

1. Xalqaro daraja - Jahon Savdo Tashkiloti, Jahon Bojxona Tashkiloti, eng yaxshi xorijiy bojxona ma'muriyati amaliyoti.

2. Milliy (davlat) darajasi - O‘zbekiston Respublikasi Davlat bojxona xizmatining maqsadlari va vazifalari mamlakat tashqi iqtisodiy faoliyati sohasini davlat boshqaruvi tarkibidagi asosiy tarkibiy qism sifatida.

3. Idoraviy daraja - Davlat bojxona xizmati darajasi: bojxona organlarini rivojlantirishning strategik maqsadlari va vazifalari.

Raqamli bojxona xizmatlarini rivojlantirish shartlarini umumlashtirib, zamonaviy bojxona ma'muriyatchiligi javob berishi kerak bo'lgan tizimni shakllantiruvchi asosiy talablarni aniqlash, ularni ta'sir darajalari bo'yicha tuzib chiqish maqsadga muvofiq bo'ladi).

O‘zbekistonda quyida qo'yiladigan talablar DBQ tomonidan bojxona xizmati darajasida amalga oshirilmoqda, lekin davlat va xalqaro darajada rivojlanish darajasi raqamlashtirish indikatorlariga mos kelmaydi (1-jadvalga qarang).

Ushbu jadvalda ko'rib turibmizki, O‘zbekistonda xizmatlarni raqamlashtirish bilan bog'liq jarayonlar rivojlanishda davom etmoqda. Masalan, Xavflarni boshqarish tizimini rivojlantirish, Idoralararo hamkorlikni takomillashtirishda yuqori natijalarga erishmoqda. Lekin Yangi vositalardan foydalanish orqali bojxona tizimini intellektuallashtirish, Bojxona xizmatlari institutini rivojlantirish yo'nalishida islohotlar amalga oshirilishi kerak.

1-jadval.

Bojxona xizmatlarini raqamlashtirish uchun zamonaviy bojxona boshqaruv tizimiga qo'yiladigan talablar[3]

№	Raqamli bojxona xizmatlariga qo'yiladigan talablar	Xalqaro darajada	Davlat darajasi	Bojxona xizmati darajasi
1	Katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish maqsadida bojxona organlarining axborot uskunalari takomillashtirish		+	
2	Yangi vositalardan foydalanish orqali bojxona tizimini intellektuallashtirish	+	-	+
3	Xavflarni boshqarish tizimini rivojlantirish		+	
4	Fiskal funksiya samaradorligini oshirish	-		+
5	Nazorat vositalarini, shu jumladan elektron tijoratni rivojlantirish	+		+
6	Bojxona xizmatlari institutini rivojlantirish		+	
7	Bojxona tizimining iqtisodiy va ijtimoiy sohalaridagi o'zgarishlarga moslashuvchanligi	+		+
8	End-to-end raqamli texnologiyalarni yaratish		+	
9	Idoralararo hamkorlikni takomillashtirish		+	
10	Biznes bilan o'zaro aloqalarni rivojlantirish	-	+	+

O'zbekiston Respublikasida raqamli bojxona xizmatlarini takomillashtirish bo'yicha ustuvor yo'nalishlarni belgilab olishda tadqiqotimiz natijalari hamda DBQning hozirgi kundagi ustuvor strategik maqsadlari hisobga olindi:

I. Siyosat (protseduralarni/jarayonlarni/operatsiyalarni soddalashtirish uchun olib borilayotgan siyosatni yaxshilash):

- a) Raqamli loyihalarni rivojlantirish;
- b) Raqamli "ekotizim"ni rivojlantirish [4];

c) "Raqamli bojxona xizmatlari Konsepsiya" quyidagi tarkibiy qismlardan iborat holda tashkil qilish:

II. Inson resurslari (innovatsiyalar kiritish, ta'lim berish va doimiy ravishda takomillashtirishga qodir bo'lgan madaniyatni rivojlantirish).

III. Protseuralar/operatsiyalar (jarayonlarni/operatsiyalarni tuzish, tushunish va optimallashtirish).

IV. Texnologiya (ishchi kuchidan raqamli rejimga o'tkazish).

Bugungi kunga qadar AKT yechimlarining ushbu ma'lumotlar bazasi

48 ta davlatning rivojlanishini o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, tizim AKT yechimlarini quyidagi yo'nalishlar bo'yicha guruhlash imkonini beradi:

- Parchalanuvchi materialni aniqlash.
- bojxona rasmiylashtiruv tizimlari.
- Xavflarni boshqarish tizimlari.
- Hujjatlarni o'qish / ularni tasdiqlash.
- Skanerlash uchun uskunalari.
- Sinov va aniqlash uchun uskunalari.
- Kuzatish uchun uskunalari.
- Razvedka tizimi.
- Instrumentlar / xavfsizlik uskunalari.
- Texnologiyani qo'llab-quvvatlovchi standartlar.

Yuqorida tahlil qilinib, tizimlashtirib chiqilgan ustuvor yo'nalishlar DBQning raqamlashtirish bilan bog'liq faoliyatida yuzaga kelayotgan muammolarga takliflar ishlab chiqishga asos bo'ladi.

Raqamli bojxona xizmatlarini takomillashtirish yuzasidan bildirilgan takliflarni amalga oshirish natijasida quyidagi natijalarga erishimiz mumkin:

Xizmatlarni raqamlashtirish 30% dan 95% ga yetkaziladi;

Bojxona rasmiylashtiruv vaqti 03:57 dan 00:30 ga tushadi;

Tovarlarni inson omilisiz rasmiylashtirish 2% dan 60% ga yetkaziladi;

Xavf darajasi yuqori baholanayotgan tovarlar 27% dan 8% ga tushadi;

Xalqaro kur'erlik jo'natmalarida xavflarni qo'llash 0% dan 70% ga ko'tariladi;

Chegarada tovarlarni erkin muomalaga chiqarish 0% dan 20% ga ko'tariladi;

Tovarlarni chiqarib yuborilgandan so‘ng nazorat 1% dan 15% ga ko‘tariladi;
Idoralararo axborot almashuvini 15 tadan 50 taga ko‘payadi;
Elektron bojxona plombalari 0% dan 40% ga ko‘tariladi;
Bojxona nazorati samaradorligi 4% dan 20% ga ko‘tariladi;

Foydalangan adabiyotlar

1. Implications of Big Data for Customs. How It Can Support Risk Management Capabilities. – Jahon bojxona tashkilotining rasmiy sayti. URL: <http://www.wcoomd.org/~media/wco/public/global/pdf/about-us/international-customs-day/2016/wco-sgmessage-icd-2016-en.pdf?db=webb> (13.04.2017).
2. <https://iccwbo.org/global-issues-trends/trade-investment/trade-facilitation/>
3. M.V.Boykova Razvitiye teorii i metodologii servisno-oriyentirovannogo tamojennogo administrirovaniya Lyubersy – 2021
4. “ekotizim” va “platforma” atamalari umumiy atama bilan birlashtirilgan “texnologik yashash muhiti”, unda foydalanuvchi o‘zi uchun qulay muhit yaratishi mumkin (texnologik, instrumental, uslubiy, hujjatli, hamkorlik), o‘zi uchun muammolarni hal qilish uchun.